

ლია კარიჭაშვილი

Lia Karichashvili

შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

„შელოცვა რადიოთი“ (ეპიგრაფები)
და „ვეფხისტყაოსანი“

“Under a Radio Spell” (epigraphs)
and „The Knight in the Panther’s Skin“

The epigraph performs an important function in Niko Lortkipanidze’s writings. In the novel “Under a Radio Spell”, the writer uses excerpts from „the Knight in the Panther’s Skin“ and the Gospel as epigraphs. The first one almost exactly repeats the original and that is why the source is preserved (“Rustveli”), in the second case the relation with the Gospel is so formal that the writer does not refer to the Gospel as a source. Eli is the subject of both epigraphs; in the first, she addresses other characters, and in the second, the reader. Each of the two epigraphs is based on the same idea: phrases well-known to the reader are deprived of their original meaning, so to speak, they are decoded and replaced with the motives and ideas of the story, i.e., the writer uses the verbal forms of well-known phrases to convey his own message. Both epigraphs encode the main message and idea of the story. They capture the mood and attitude of the writer himself towards his character and the main idea of the story.

The strophes from „the Knight in the Panther’s Skin“ (slightly modified) in the first epigraph demonstrate that the existence and state of mind of Eli and secondary characters – Heksley and Bromley – had nothing in common with each other, they lived in two distinct realities: on the one hand, there was a time for joy and feasting and on the other hand – a time for crying and

mourning. Niko Lortkipanidze needs this contrast, so he calls forth Rustaveli's strophes, but this time the substitution of the characters occurs. This text conveys Eli's message. Obviously, the political subtext of the characters and their relationships are maintained.

If in the first epigraph, the trio's diverse relationship is shown through the plot, which includes Eli's meetings with Huxley and Bromley as well as their lives in various European cities, until the final episode, the second epigraph goes to Eli's final. The only text to which the second epigraph refers is the Gospel. But this connection is so formal and associative that the writer did not point to the Gospel as a source. In the text of this epigraph, Eli speaks, not the Savior.

"For this is my blood..." – this is Eli's blood ("the woman lying on her side was turned on her back, removed her hand from her cheek and then saw the only drop of blood dried at the base of her ear"). The Savior's blood, a part of the Holy Communion, cannot be meant here, because it is inseparable from his own flesh ("Jesus took bread and having said the blessing he broke it and gave it to the disciples with the words: "Take this and eat: this is my body" (Matthew, 26, 26). Niko Lortkipanidze "needs" only blood, he refers only to blood (obviously, it has lost its sacred content, that's why the words of the New Testament are removed from the epigraph). As we mentioned, this is Eli's blood, the counterweight of his sins and errors, the redeemer ("to forgive sins"). The syntagma "torturing life" is associated with this blood. What does "torture" mean here? Of course, the torture that Eli experienced before death, bitten by a snake. ("Tormented" should be understood as torture, suffering, and not in the meaning it has in „the Knight in the Panther's Skin“ strophe: "You tortured me with life" (138). We believe that "gamitsame" (tortured) in this particular strophe is derived from the word "tsami", which combines real and symbolic meanings of time in the poem and refers to the prolongation of life. There is a different context in the epigraph of the novel.

Eli's behavior in the climactic episode – dancing with snakes in exchange for returning to homeland – is regarded by Niko Lortkipanidze as a sacrifice, imprinted with the character's sinful blood ("This is my blood"), a life ended in torture ("for a torturing life") that is of social and national significance ("For you and for many"). To express this idea and mood in the epigraph, the writer

uses a specific verse of the Gospel and puts his message in its verbal formula in such a skillful manner that it exactly preserves the divine color, depth and mystery of the original text.

საკვანძო სიტყვები: „შელოცვა რადიოთი“, ეპიგრაფი, ვეფხის-ტყაოსანი, სახარება

Keywords: “Under a Radio Spell”, epigraphs, „The Knight in the Panther’s Skin“, Gospel

ეპიგრაფი, როგორც წესი, ეხმიანება თხზულების მთავარ იდეას, მკითხველს ეხმარება ამ იდეის წვდომაში და ავტორისთვისაც წინასწარი შესაძლებლობაა მიანიშნოს მკითხველს თავისი უმთავრესი სათქმელი, განწყობა და დამოკიდებულება ტექსტში წამოჭრილი პრობლემებისადმი. ამიტომაც ეპიგრაფი, როგორც „გასაღები“ და ზოგჯერ როგორც შიფრი ავტორის მთავარი გზავნილისა, თავისი სტრუქტურითა და მრავალფეროვანი გამომსახველობითი საშუალებებით ცალკე კვლევის საგნად იქცა სამეცნიერო ლიტერატურაში.

ნიკო ლორთქიფანიძე აქტიურად იყენებს ეპიგრაფს. „ყველა ეს ეპიგრაფი თუ ზედწარწერა ხსენებული მოთხრობების, ნოველებისა და მინიატურების განუყრელი ნაწილია. ისინი ქმნიან ნაწარმოების შინაგან სამყაროში შესასვლელად საჭირო სულიერ მდგომარეობას, ... ხშირად მოთხრობებზე, ნოველებზე და მინიატურებზე წამძღვარებული ეპიგრაფები თუ მინაწერები ნაღვლიანი განწყობილების შესაქმნელად მოგონილი მუსიკალური წიაღსვლებია (ჩიქოვანი, 2009, გვ. 138). თეიმურაზ დოიაშვილი, წერილში „განწყობილებათა და შთაბეჭდილებათა მხატვარი“, აგრეთვე აღნიშნავს, რომ ნიკო ლორთქიფანიძე „ხშირად სათაურისა და ეპიგრაფის საშუალებით აღწევს ნაწარმოების შესაგრძნობად საჭირო განწყობილების შექმნას (დოიაშვილი, 2009, გვ. 147).

ნიკო ლორთქიფანიძის მოთხრობას „შელოცვა რადიოთი“ ორი ეპიგრაფი ახლავს:

„რას მიქნევდით, რათ გინდოდათ,
ერთმანერთსა რითა ვგვანდით?
თქვენ მორჭმულნი თამაშობდით,
ჩვენ მტირალნი დაწვსა ვბანდით“.
რუსთველი

„ესე არს სისხლი ჩემი, თქვენთვის
და მრავალთათვის დანთხეული,
მისატევებლად ცოდვათა
და გასაწამებლად სიცოცხლისა“.

ეს ეპიგრაფები წარმოადგენენ ერთგვარ პარაფრაზს სხვა ტექსტების გარკვეული სტროფისა/მუხლისა. ეს კონკრეტული ტექსტები დაცლილია პირვანდელი საზრისისგან და გაშინაარსებულია მოთხრობის იდეა-მოტივებით. როგორც ვხედავთ, პირველ ეპიგრაფად წარმოდგენილია ტაეპები „ვეფხისტყაოსნიდან“, ქვეშ მიწერილიც აქვს „რუსთველი“, ხოლო მეორეს არანაირი მინიშნება არ აქვს წყაროს შესახებ, თუმცა ცხადია, რომ ინტერტექსტი სახარებია. ორივე ეპიგრაფი მიმართვას. პირველში ელი მიმართავს თანაპერსონაჟებს, ხოლო მეორეში მიმართვის ობიექტი მკითხველია. მიმართვას თავისი მხატვრული ფუნქცია აქვს: „უმთავრესი მიზანი ამ მიმართვებისა არის გულახდილი დიალოგის გამართვა მკითხველთან“ (გელაშვილი, 2018, გვ. 113).

პირველი ეპიგრაფში „ვეფხისტყაოსნის“ ტაეპი – „რას მაქმნევდით, რად გინდოდით, ერთმანერთსა რათა ვჰგვანდით?“ – ოდნავ შეცვლილია: „რას მიქნევდით, რათ გინდოდათ ...“.

აღნიშნული სტროფი (293) მოხმობილია პოემის თავიდან „შეყრა ტარიელისა და ავთანდილისა“, რომელიც გადმოსცემს ამ პერსონაჟთა გამოქვაბულში შეხვედრის ეპიზოდს. ავთანდილი ტარიელს ახსენებს, თუ როგორ ნახა ის პირველად მეფე როსტევეანმა და მისმა ამაღამ ნადირობის შემდეგ („ნახეს უცხო მოყმე ვინმე ჯდა მტირალი წყლისა პირსა...“ (84,1), როგორ დაინტერესდა მეფე ამ უცნაური ჭა-

ბუკით და ბოლოს როგორ დასრულდა მეფის დაჟინებული მცდელობა მისი შეპყრობისა. ტარიელს ახსენდება ეს ამბავი. მოცემულ ტაეპებში – „რას მაქმნევდით, რად გინდოდი, ერთმანერთსა რათა ვჰგვანდით?/ თქვენ მორჭმულნი სთამაშობდით, ჩვენ მტირალნი ღაწვთა ვჰბანდით. (293, 1-2)“ – ტარიელი ხაზს უსვამს განწყობათა და მდგომარეობათა კონტრასტს: ერთი მხრივ, ბედნიერი, ძლიერი, თინათინის გამეფებით საზეიმო ვითარებაში მყოფი არაბთა მეფე და მისი თანმხლებნი და, მეორე მხრივ, თავისი უბედურებით გულმოკლული, თავდავიწყებით მტირალი, კაცთაგან განშორებულ-გაუცხოებული ტარიელი. „რას მაქმნევდით“ – რაში გჭირდებოდით? (როგორც ნოდარ ნათაძე განმარტავს, „რაში გამომიყენებდით?“ – (ნათაძე, 1992, გვ. 103), რითი ვგავდით ერთმანეთს – ეუბნება ტარიელი ავთანდილს. ეს ტაეპები გვაჩვენებს, რომ მათ ყოფასა და სულიერ მდგომარეობას არაფერი ჰქონდა საერთო, სხვადასხვა რეალობაში იყვნენ: ერთ მხარეს იყო ჟამი სიცილისა და ლხინისა, ხოლო მეორე მხარეს – ჟამი ტირილისა და გლოვისა.

სწორედ ეს კონტრასტი სჭირდება ნიკო ლორთქიფანიძეს, ამიტომ მოიხმობს რუსთაველის ტაეპებს. ოღონდ ახლა პერსონაჟთა ჩანაცვლება ხდება. ეს ტაეპები ახლა ელის სათქმელს გადმოსცემს და ასახავს იმ კონტრასტულ ყოფასა და ფსიქოსომატურ მდგომარეობას, რომელიც არსებობს, ერთი მხრივ, ელისა და, მეორე მხრივ, ჰექსლეისა და ბრომლეის შორის. ეს უკანასკნელნი დალხენილნი არიან, უზრუნველყოფილნი, ძლიერნი. მათი მიზანი ცხოვრებით ტკბობა, გართობა და თავგადასავალია. ელი შინაგანად უბედურია, ღრმა ტკივილის მატარებელი. მისი ცხოვრება „დიდი გოდების მცირე ნაკადია“, როგორც მოთხრობის ქვესათაური მიგვანიშნებს. სამართლიანად შენიშნავს მკვლევარი ლალი დათაშვილი, რომ ეს ქვესათაური მხოლოდ ელის ცხოვრებას კი არა, საქართველოს იმდროინდელ ვითარებას გულისხმობს. შეგვიძლია დიდი გოდება საქართველოს მთელ ისტორიადაც გავიაზროთ, ხოლო მცირე ნაკადი მეოცე საუკუნის დასაწყისად...“ (2009, გვ. 91). „ელი მრავალმნიშვნელოვანი სიმბოლოა, მისი მოგზაურობა, რუსთან, ინგლისელ-ფრანგთან, ამერიკელ თუ ქართველ თაყვანისმცემელ-ქმრებთან ურთიერთობა ქვეტექსტებითაა დატვირთული“ (ჯალიაშვილი, 2016) აშკარაა, მოთხრობის პო-

ლიტიკური ქვეტექსტი. როგორც სოსო სიგუა შენიშნავს, „ნიკო ლორთქიფანიძის ამ მოთხრობასაც ოციანი წლების საქართველოს პოლიტიკური შიფრი დაედო საფუძვლად“ (სიგუა, 2002, გვ. 282).

ამიტომაც ეს კონტრასტი ქვეყნებზეც შეიძლება განზოგადდეს: სხვაა რეალობა ისტორიულ ქარტეხილებში მოყოლილი საქართველოსი, რომლის უპირველესი მიზანი ფიზიკური გადარჩენაა და სხვა დღის წესრიგი აქვს ევროპასა და ამერიკას. ჰექსლის ხედვა ასეთია: „ევროპას აღარ აქვს შეურყვნელი მისწრაფება სიმდიდრისადმი... იგი გატაცებულია პოლიტიკური, მეცნიერული, მხატვრული იდეებით, ... მე მგონი თქვენ, ქართველები, ყველაზე უფრო არსებობის შენარჩუნებაზე ფიქრობდით და ... ეს არის პირველი. ყველა დანარჩენი – ევროპული გატაცება მეცნიერებით, პოლიტიკით, ხელოვნებით და ამერიკის დევიზი – სიმდიდრე, დოვლათი, დოლარი – თქვენთვის მეორეხარისხოვანი მოთხოვნილება იყო თქვენი სულის“ (ლორთქიფანიძე, 1981, გვ. 253).

რაც შეეხება ნიკო ლორთქიფანიძის მიერ შეცვლილ სიტყვებს: „რას მიქნევდით, რათ გინდოდათ,“ – არსებობს ვარაუდი, რომ იგი ზეპირად იმოწმებს რუსთაველს. სასკოლო სახელმძღვანელოში ვახტანგ როდონაიას ჯგუფის ავტორობით, აღნიშნულია, რომ „ციტატა ზეპირად ჩანს მოყვანილი, ის არცერთ გამოცემას არ ემთხვევა ზუსტად“ (როდონაია და სხვ., 2012, გვ. 226). მკვლევარი ლალი დათაშვილი კი ფიქრობს, რომ „მწერალმა რუსთველისეული სიტყვები ელის ცხოვრების მორგების მიზნით გადაასხვაფერა, რათა ეჩვენებინა ელი „ნაპტკენი ბუმბულივით“ მისაქნევ-მოსაქნევ სათამაშოდ რომ გადაიქცა ჰექსლისა და ბრომლის ხელში“ (დათაშვილი, 2009, გვ. 91). შესაძლებელია, თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ, რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, ნიკო ლორთქიფანიძის თხზულებებში არსად დასტურდება აღნიშნული ლექსიკური ერთეული („მიქნევდით“). ფაქტი ერთია, ცვლილება იმდენად მცირეა, რომ ეპიგრაფის ტექსტს მითითებული აქვს წყარო – „რუსთველი“. მეორე ეპიგრაფის ტექსტი, არსებითად ყველასათვის ცნობილი, ეპიგრაფში უავტოროა, მისი წყარო მითითებული არ არის. ცხადია, ეს იმით აიხსნება, რომ მწერალი განზრახ ერევა ტექსტში და მნიშვნელოვნად ცვლის მას.

თუ პირველი ეპიგრაფი ამ სამეულის ურთიერთობის ეკლექტიზმს წარმოაჩენს, სიუჟეტურად მოიცავს ელის შეხვედრას ჰექსლე-

ისტან, შემდეგ ბრომლეისტან, მათ ცხოვრებას ევროპის სხვადასხვა ქალაქში, არცთუ ნათელ და გარკვეულ დამოკიდებულებას ფინალურ ეპიზოდამდე, მეორე ეპიგრაფი ელის აღსასრულს მიემართება და მის მნიშვნელობას ანუ თხზულების უმთავრეს იდეას უკავშირდება.

სიტყვები – „ესე არს სისხლი ჩემი, თქვენთვის და მრავალთათვის დანთხეული, მისატევებლად ცოდვათა და გასაწამებლად სიცოცხლისა“ – ცხადია, გვახსენებს მათეს (26, 28), ლუკას (22, 20) და მარკოზის (14, 24) სახარების უმნიშვნელოვანეს მუხლებს, საიდუმლო სერობის კულმინაციას, როდესაც მაცხოვარი მოწაფეებს უწვდის პურს, ვითარცა თავის ხორცს, და ღვინოს, ვითარცა თავის სისხლს, და ამით დასაბამს უდებს წმინდა ზიარების საიდუმლოს. „28. ესე არს სისხლი ჩემი ახლისა აღთქუმისაჲ, მრავალთათვის დანთხეული მისატევებლად ცოდვათა“ (მათე, 26, 28). მსგავსებასთან ერთად, ვხედავთ, რომ ეპიგრაფში ტექსტი შეცვლილია, ამოღებულია სიტყვები „ახლისა აღთქუმისაჲ“ და დამატებულია „გასაწამებლად სიცოცხლისა“, რომელიც განსაკუთრებულ გაუგებრობასა და დაბნეულობას იწვევს, რადგანაც არანაირად აღარ შეესაბამება სახარების ზემოაღნიშნული მუხლების შინაარსს. ცხადია, ამ გარემოებას რაიმე ახსნა უნდა ჰქონდეს.

ქართული ენისა და ლიტერატურის ზემონახსენებ სახელმძღვანელოში შენიშნულია: „მეორე ეპიგრაფი მეტისმეტად თავისუფალია ... ამ ეპიგრაფის წყაროა მათეს სახარება (ბოლო სამი სიტყვა არა ჩანს)“ (როდონაია და სხვ., 2012 გვ. 226).

მეორე ეპიგრაფს ეხება თამაზ ვასაძე თავის შესანიშნავ წერილში „გაბრძოლება“: „ელი გორდელიანის არაორდინარული ქმედების მრავალმნიშვნელოვან ხატში გამოსჭვივის ქართული ნაციონალური მსოფლგაგების, კულტურის არსებითი საზრისები: თვითშეწირვის, ცოდვათა გამომსყიდველი მსხვერპლგაღების ქრისტიანული პრინციპი (რომელზეც მოთხრობის ეპიგრაფიც მიგვანიშნებს) (ვასაძე, 2010, გვ. 168).

ეპიგრაფის უფრო დეტალურად ახსნის მცდელობაა ლალი დათაშვილის სტატია „გასაწამებლად სიცოცხლისა“, რომელშიც იგი წერს: „ვეფიქრობთ, მწერალი იმოწმებს იმ ვარიანტს, რომელიც წირვაზე გაისმის მაზიარებელთა მოხმობისას და უმატებს „გასაწამებლად სიცოცხლისა“. შესაძლოა იმის გამოკვეთა სურდა, რომ ელის

ცხოვრება წამება იყო. თუმცა იმის დაშვება, რომ უფალი ადამიანთა გასაწამებლად ეცვა ჯვარს, მკრეხელობაა. ამ კონტექსტისთვის შეუფერებელია წამების ნებისმიერი მნიშვნელობა: „მარტვილობა“, „შედარება“, „დამოწმება“, „დაწვრილება“ ... (ვეყრდნობით ს.ს. ორბელიანისა და ილია აბულაძისეულ განმარტებებს)“ (დათაშვილი, 2009, გვ. 92).

მკვლევარი ამ სიტყვებს უკავშირებს „ვეფხისტყაოსნის“ ტაეპს – „მე სიკვდილსა მოველოდი, შენ სიცოცხლე გამიწამე“ – და ეთანხმება მოსაზრებას, რომ „გამიწამე“ არის იგივე დამიწამე, ესე იგი, დამიმოწმე და ასკვნის: „ნიკო ლორთქიფანიძე ეპიგრაფის მეორე ნაწილით ამბობს, რომ უფალმა ადამიანთა ცოდვათა მისატყვევებლად და მათთვის ბედნიერი სიცოცხლის საჩუქებლად (დასამოწმებლად) დაღვარა საკუთარი სისხლი. გარდა ამისა, ეპიგრაფის პირველ ნაწილს რუსთველის სტროფს მწერალი რუსთველისვე სიტყვებს შეუსაბამებს, ამით შეკრავს ეპიგრაფს და სათქმელსაც გამოკვეთს: უფალი მთელი კაცობრიობის სულიერი კეთილდღეობისთვის ეცვა ჯვარს, თუმცა ზოგი „მორჭმული თამაშობს, ზოგი კი ტარიელისა და ელის მსგავსად, მტირალი დაეძებს ბედნიერებას“ (დათაშვილი, 2009, გვ. 93).

ნინო ლომიძე სტატიაში „მხატვრული ნაწარმოების გააზრებისათვის მნიშვნელოვანი ელემენტები – ეპიგრაფი“, განიხილავს ნიკო ლორთქიფანიძის მოთხრობის ეპიგრაფებს, იმოწმებს ლალი დათაშვილის ვერსიას და სიტყვებს „გასაწამებლად სიცოცხლისა“ უკავშირებს „ვეფხისტყაოსნის“ ზემოაღნიშნულ ტაეპს (ლომიძე, 2018).

ვფიქრობთ, მოთხრობის მეორე ეპიგრაფს არაფერი აქვს საერთო „ვეფხისტყაოსანთან“.

ორიოდე სიტყვით „ვეფხისტყაოსნის“ აღნიშნული ტაეპის შესახებ:

138-ე სტროფის მესამე ტაეპი – „მე სიკვდილსა მოველოდი, შენ სიცოცხლე გამიწამე“ – არაერთგვაროვნად არის განმარტებული პოემის ლექსიკონებსა და კომენტარებში. სტროფში გადმოცემულია ავთანდილის უსაზღვრო სიხარული იმის გამო, რომ მისმა საოცნებო, სათაყვანებელმა თინათინმა მიჯნურობა დაუდასტურა და საკმაოდ რთული მისიაც დააკისრა, როგორც უერთგულეს ყმასა და ახლა უკვე მიჯნურს. ამ დავალების შესრულებით ავთანდილმა ყველას უნდა დაუმტკიცოს, რომ არაბეთის სწორუპოვარი ვაჟკაცია და თინათინის ხელის ღირსია:

„მოახსენა ყმამან: „მზეო, ვინ გიშერი აწამწამე,
სხვა პასუხი რამცა გკადრე, ანუ რამცა შევიწამე?
მე სიკვდილსა მოველოდი, შენ სიცოცხლე გამიწამე,
ვითა მონა, სამსახურად განაღამცა წავე, წა – მე!“ (138)

სტროფის მესამე ტაეპში აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს სწორედ „გამიწამე“, რომელიც პოემის ლექსიკონებსა და კომენტარებში განმარტებულია, როგორც გაწამება-გაწვალება ან დამოწმება-დამტკიცება.

„გამიწამეს“ საწყისად თუ „წამება“ მოვიაზრეთ, მაშინ ტაეპის შინაარსი გაუგებარი და კონტექსტისთვის შეუფერებელი ხდება. ავთანდილის სიტყვები – „მე სიკვდილსა მოველოდი“ – ასახავს მის მდგომარეობას ამ შეხვედრამდე, ხოლო თინათინის მიერ მიჯნურობის დადასტურებამ და ერთგულების აღთქმამ მისი ცხოვრება სრულიად შეცვალა, სევდა-სიმძიმელი სიხარულად უქცია. სწორედ ეს სიხარული უნდა გამოხატოს ტაეპის მეორე ნაწილმა, რომელშიც იკითხება „შენ სიცოცხლე გამიწამე“. ცხადია, აქ დადებითი კონოტაციის ლექსიკაა მოსალოდნელი და არა „გაწვალება-გამწარება“, ამიტომაც უფრო ლოგიკურია იმ მკვლევართა პოზიცია, რომელთაც „გამიწამე“ ესმით, როგორც დამიმოწმე-დამიდასტურე“. ისინი ტაეპის აზრობრივი ლოგიკით ხვდებიან, რომ აქ ტანჯვა-წამებაზე კი არა, სიცოცხლის მხარდაჭერაზეა საუბარი. ეს ანტითეზური ცნებები (სიკვდილ-სიცოცხლე) იმ პოლარიზებულ მდგომარეობას ასახავს, რომელშიც ავთანდილი, როგორც უნუგემო მიჯნური, იმყოფებოდა თინათინთან შეხვედრამდე და აღმოჩნდა მასთან საუბრის შემდეგ, თუმცა ზემოაღნიშნული განმარტებაც არაზუსტია. როდესაც რუსთაველს სურს გამოიყენოს სიტყვა „დასტური“ ან „დამოწმება“, ასეც იქცევა (7-ჯერ არის სიტყვა დასტური გამოყენებული პოემაში („მერმე ჩემი მიჯნური ხარ დასტურია, არ ნაჭორად“ (130,3), „თქვა: მისმენდი, მაგრამ ჩემი სიკვდილისა დღე დასტურა-ა“ (326,4), „ჩემი ამბავი დასტური ამაღ გაცნობე გვიანად“ (463, 3) და ა. შ.) და 7-ჯერ – ვიმოწმებ, მემოწმების, მოწმობა („ვიმოწმებ ღმერთსა ცხოველსა“ (872,4), „ამა საქმეს მემოწმების დიონოსი ბრძენი ეზროს“ (177, 1), „მოწმობა დავრთე, დაესკვნა დღე ჩემი სულთა მხდომელი“ (513, 4).

„გამიწამე“ ამ სიტყვათა სინონიმი არ არის.

ჩვენი დაკვირვებით, „გამიწამე“ ნაწარმოებია სიტყვიდან **წამი**, რომელსაც, როგორც დროის ერთეულს, რეალური და სიმბოლური მნიშვნელობები აქვს პოემაში („სიცოცხლე არის წამისად“ (885,2); „სცდების და სცდების სიკვდილსა ვინ არ მოელის წამისად“, (801,2); „ვის გრძლად ჰგონია მისთვისცა არის ერთისა წამისა“ (1665, 3); „წასვლა ვქმენ მითვე წამითა“ (507,2). სიტყვა წამი 24-ჯერ არის ნახმარი სხვადასხვა კონტექსტში. საინტერესოა, რომ პოემაში საერთოდ არ იხსენიება **წუთი**, თუ არ ჩავთვლით მისგან ნაწარმოებ ცნებას **საწუთრო**. როგორც ჩანს, აქ **წამს** აქვს შეთავსებული დროის ის რეალური და სიმბოლური მნიშვნელობები, რომლითაც თანამედროვე ქართულში წამთან ერთად გამოყენებულია წუთი.

მაშ, რისი თქმა სურს ავთანდილს სიტყვებით: „შენ სიცოცხლე გამიწამე“? რა თქმა უნდა, იმისა, რომ თინათინმა მას, უიმედო მიჯნურს, სიკვდილის მომლოდინეს, სიცოცხლე აჩუქა, სიცოცხლე გაუხანგრძლივა და ეს ხან-ი სიმბოლურად გამოხატულია **წამ**-ით „**გამიწამე**“.

ამგვარი განმარტებით სრულიად ნათელი, ლოგიკური ხდება ტაეპის აზრი, რომელიც მოცემული ეპიზოდის კონტექსტს სავსებით შეესაბამება, მაგრამ ეს განმარტება სავსებით შეუფერებელია მოთხრობის „შელოცვა რადიოთი“ ეპიგრაფისთვის. „გასაწამებლად სიცოცხლისა“, თუნდაც სიცოცხლე „დამიმოწმე-დამიდასტურეს“ მნიშვნელობით გვესმოდეს, ლოგიკურად ვერ დაუკავშირდება ეპიგრაფის საზრისს და სათქმელს, რადგან ეს არის ორი სრულიად სხვადასხვა კონტექსტი, ამიტომაც ვფიქრობთ, მეორე ეპიგრაფს „ვეფხისტყაოსანთან“ საერთო არაფერი აქვს. ერთადერთი ტექსტი, რომელსაც ეპიგრაფი უკავშირდება, არის სახარება, ოღონდ ეს კავშირი იმდენად ფორმალური და ასოციაციურია, რომ მწერალმა არ მიუთითა მას სახარება, ვითარცა წყარო.

დავიწყოთ იქიდან, თუ ვინ მეტყველებს მეორე ეპიგრაფში? მაცხოვარი თუ მოთხრობის პერსონაჟი? ცხადია, პერსონაჟი. ეს ელის სათქმელია, ისევე როგორც პირველ ეპიგრაფში ტარიელი კი არა, ელია სუბიექტი. ორივე ეპიგრაფი აგებულია ერთი პრინციპით: მკითხველისათვის კარგად ცნობილი ფრაზები დაცლილია პირვანდელი საზრისისგან, ასე ვთქვათ, ხდება მათი დეკოდირება და ჩანაცვლება მოთხრობის მოტივებითა და იდეით, ანუ მწერალი იყენებს

კარგად ცნობილი ფრაზების ვერბალურ ყალიბს, რომლითაც გვაწვდის საკუთარ სათქმელს. „ესე არს სისხლი ჩემი...“ – ეს ელის სისხლია. „გვერდზე თითქოს წამოწოლილი ქალი გულადმა გადმოაბრუნეს, ხელი მოაშორებინეს ლოყას და მაშინ დაინახეს ყურის ძირში შემხმარი ერთადერთი წვეთი სისხლი“ (ლორთქიფანიძე, 1981, გვ. 271-272). არ შეიძლება აქ იგულისხმებოდეს მაცხოვრის სისხლი, წმინდა ზიარების ნაწილი, რადგანაც იგი განუყოფელია მისივე ხორცისგან: „მოიღო იესუ პური და ჰმადლობდა და განტეხა და მისცა მოწაფეთა თვსთა და რქუა მათ: მიიღეთ და ჭამეთ: ესე არს ხორცი ჩემი“ (მათე, 26, 26). ყველა მახარებელთან ეს მუხლი უძღვის წინ სასმელის მიწოდების მომენტს („27. და მოიღო სასუმელი და ჰმადლობდა და მისცა მათ და თქუა: სუთ ამისგან ყოველთა. ესე არს სისხლი ჩემი ახლისა აღთქმისაჲ, მრავალთათვის დათხეული მისატევებლად ცოდვათა“ (იხ. აგრეთვე მარკოზი 14, 22.), (ლუკა, 22,19). იოვანეს სახარებაში ერთ მუხლად იკითხება წმინდა ხორცსა და სისხლთან ზიარების საიდუმლო: „ხოლო რომელი ჭამდეს ხორცსა ჩემსა და სუმიდეს სისხლსა ჩემსა, აქუნდეს ცხოვრებაჲ საუკუნოდ და მე აღვადგინო იგი უკანადსკნელსა მას დღესა“ (6-7, 54). ეს ორი სიწმინდე ერთმანეთისგან განუყოფელია, როგორც წმინდა სისხლი და ხორცი უფლისა.

ნიკო ლორთქიფანიძეს „სჭირდება“ მხოლოდ სისხლი, ის მიანიშნებს მხოლოდ სისხლზე (ცხადია, მას დაკარგული აქვს საკრალური შინაარსი, ამიტომაც ეპიგრაფიდან ამოღებულია სიტყვები „ახლისა აღთქმისაჲ“). როგორც აღვნიშნეთ, ეს არის ელის სისხლი, მის ცოდვათა და შეცდომათა საპირწონე, გამომსყიდველი („მისატევებლად ცოდვათა“). ამ სისხლსვე უკავშირდება სინტაგმა „გასაწამებლად სიცოცხლისა“. რას უნდა ნიშნავდეს აქ „გასაწამებლად“? რასაკვირველია, იმ წამებას, რომელიც გველის ნაკბენით დაგესლილმა ელიმ განიცადა გარდაცვალებამდე. ფაქტობრივად, ეს იყო წამებით სიკვდილი.

რატომ არის სისხლი „თქვენთვის და მრავალთათვის“ დათხეული? („თქვენ“-ში იგულისხმება, ცხადია, მკითხველი, ეთნიკურად ქართველი, და, უფრო განზოგადებულად თუ ვიტყვით, ქართველი ერი). იმიტომ, რომ ელის ტრაგიკული ცხოვრება მაგალითია, თვალსაჩინოებაა იმისა, რომ შეუძლებელია ფესვებისგან, ოჯახისგან, მშობ-

ლისა და შვილისგან მოწყვეტილი ადამიანი ბედნიერი იყოს, საკუთარი თავი და ადგილი იპოვოს უცხოეთში, კეთილდღეობით დატკბეს. შეუძლებელია ის ტკივილსა და სინდისს გაექცეს, საკუთარ წარსულთან კავშირი გაწყვიტოს. რაც უფრო უზრუნველია მისი ცხოვრება, მით უფრო მტანჯველია უმწეო ოჯახის გახსენება, სამშობლოს გასაჭირი და განსაცდელი. შეიძლება ფიზიკურად გაექცე „ცუდ“ სამშობლოს, მაგრამ საკუთარი თავით ატარებ მას. ეს უფრო მძიმე აღმოჩნდა. გარდა ნაციონალურ-კულტურული და მსოფლმხედველობრივი განსხვავებისა, განწყობათა იმ დისონანსისა, რომელიც არსებობს ელისა და მის კავალრებს შორის, უფრო აუტანელია კონტრასტი მის გარეგნულ კეთილდღეობასა და სულიერ ტანჯვას შორის, რომელსაც მწერალი უწოდებს „მწუხარებით ლოთობას“. აქ აშკარად იმარჯვებს სულიერი და ყოველგვარ აზრს კარგავს მატერიალური პირობები, სიცოცხლეც კი:

„– რას შვებით, გადირიეთ?! – ჩაილულულა ყავახანაში შემთხვევით მყოფმა ვიღაც ქართველმა.

– სულ ერთია! იქნებ ტფილისი ვნახო მაინც...“ (ლორთქიფანიძე, 1981, გვ. 269).

ეს იყო, ასე ვთქვათ, „განწირული სულისკვეთება“ (ელის ამ ქმედებას ბატონმა თამაზ ვასაძემ ასოციაციურად დაუკავშირა ასევე ბარათაშვილისეული „გიჟური ლტოლვა“: „ელი გორდელიანის არაორდინარული ქმედების მრავალმნიშვნელოვან ხატში გამოსჭვივის ... უღირსი სიცოცხლის არისტოკრატიულად ამაყი უგულვებელყოფა (გავიხსენოთ „სჯობს სიცოცხლესა ნამრახსა...“ ან გალაკტიონის სტრიქონები: „სიკვდილს მე როდი შევუშინდები, იგი, ძმა, მუდამ ჩვენს მხარეზეა, მე მეშინია იმგვარ სიცოცხლის, სიკვდილს რომ ჰგავს და უარესია“); ბედისწერის წინააღმდეგ ირაციონალური ამბოხის პარადიგმა, არაერთხელ რეალიზებული საქართველოს ისტორიაში, როგორც, მაგალითად, 1924 წელს, რამდენიმე წლით ადრე ნიკო ლორთქიფანიძის მოთხრობის დაწერამდე; „გიჟური ლტოლვა“, აღბეჭდილი ბარათაშვილის მიერ, რომელსაც ელის სახე ნაწარმოებში ასოციაციურად უკავშირდება“ (ვასაძე, 2010, გვ. 168). ელის საბედისწერო, ეპატაჟური გადაწყვეტილება „ცეკვა გველებთან“ თავისი ტრაგიკული შედეგით მიზანმა („მე უნდა, – ელიმ გადაყლაპა სიტყვა „დავიმსახურო“ და წინადადება ასე დაამთავრა, – ტფილისში წავიდე...“ (ლორ-

თქიფანიძე, 1981, გვ. 269) აქცია საზოგადო მნიშვნელობის („თქვენთვის და მრავალთათვის“) პარადიგმად, რადგანაც სამშობლოს ღირებულებას გაუსვა ხაზი. თბილისში დაბრუნება სიცოცხლის რისკის სანაცვლოდ – ეს მოტივაცია ანიჭებს ელის ქმედებას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას, კერასმოწყვეტილი, კეთილდღეობის მაძიებელი, კეკლუცი ქალის მდგომარეობიდან აამაღლებს სამშობლოსათვის წამებულამდე. გვახსენდება ნიკო ლორთქიფანიძის მოთხრობა „მაყის“ მთავარი პერსონაჟი. მისი გადაწყვეტილება – სრულიად მოულოდნელად მარტო შეჭრილიყო ციხეში და შეებოდა იქ გამაგრებულ მტერს, იყო ყოვლად არაგონივრული ქმედება, „გახელება“, „გადარევა“ (თანაპერსონაჟთა შეფასებით), რომელსაც ცალსახად ექნებოდა მხოლოდ ერთი შედეგი – დაღუპვა, მაგრამ თაობების ხსოვნაში ის იქცა გმირად, მეზრძოლი სულის სიმბოლოდ, შთაგონებად.

„– მამა რომ მოგიკლეს, ხომ იცი?

– ვიცი.

– მისი სახელი რომ უკვდავია, ხომ იცი?

– ვიცი! ვერაფერი გააწყო განსვენებულმა, ტყუილა წააგო თავი.

– სცდები!.. მისი მაგალითია, რომ ახლა ჩვენში ცხოვრობს.“

არც ელის წაუგია ტყუილად თავი. მისმა ტრაგიკულმა აღსასრულმა დააყენა იგი იმ პერსონაჟთა გვერდით, რომელთა სახეც ეროვნული ხასიათის, ცნობიერების, სულიერების გამომხატველია. მისი ცხოვრების გზის ქარგა – გაქცევა-გაცნობიერება – დაბრუნება (თუნდაც მხოლოდ სულიერ დონეზე) მარადიული პარადიგმაა, ამიტომაც მნიშვნელობს ის „თქვენთვის და მრავალთათვის“.

საინტერესოა, თუ რატომ ირჩევს მწერალი ეპიგრაფად სახარების უმნიშვნელოვანეს ეპიზოდს და ეპყრობა მას ისე, როგორც ჩვეულებრივ ლიტერატურულ ტექსტს, რომელიც შეიძლება საკუთარი ნარატივის ინტერტექსტად აქციო. გარდა იმისა, რომ 20-იან წლებში განსაკუთრებით იგრძნობოდა ნიცმეს გავლენა ქართველ იმპრესიონისტებზე (სოსო სიგუა ცალკე თავს უთმობს ამ საკითხს წიგნში „ქართული მოდერნიზმი“ (2002, გვ. 97-99), ეს მაინც უმთავრესად აიხსნება იმით, რომ ნიკო ლორთქიფანიძისთვის სამშობლო საკრალურია. ამის საფუძველი ბიბლიურია: „შექმნა ერთისგან სისხლისა ყოველნი ნათესავნი კაცთანი დამკვდრებად ყოველსავე ზედა პირსა ქუეყანისასა, განაჩინა დაწესებულნი ჟამნი და საზღვრის დადე-

ბანი დამკვდრებისა მათისანი მოძიებად ღმრთისა და უკუეთუმცა ვინ ეძიებდა, პოამცა იგი“ (საქმე მოციქულთა, 17. 26); ამიტომაც ადამიანის მიმართება სამშობლოსთან ნიკო ლორთქიფანიძისთვის ეგზისტენციალური საკითხია. ინგა მილორავას დაკვირვებით, მის მხატვრულ სამყაროში „სამშობლო ადამიანის სასიცოცხლო აუცილებლობაა, რომლის მეშვეობითაც ყალიბდება როგორც პიროვნება ... სამშობლო ის ღირებულებრივი ორიენტირია, რომლის მეშვეობითაც განისაზღვრება პიროვნების ინტელექტუალური და ფსიქოლოგიურ-ემოციური საყრდენი. სამშობლო სამყაროს ფილოსოფიური სიმბოლოა“ (მილორავა, 1995, გვ. 43-44).

შეიძლება ითქვას, ღმერთი და სამშობლო ნიკო ლორთქიფანიძისთვის ტოლფასი ღირებულებებია. მაცხოვარს აღდგომილი სამშობლოს ნანატრი ხატი ანაცვლებს მინიატურაში „რეკა“...ეს მინიატურა, – შენიშნავს ნანა ღამბაშიძე – რომელშიც ქრისტეს სახე სამშობლოს ხატთანაა გაიგივებული, ავტორისეული სუბიექტური განცდების უშუალო ანარეკლია: იგი მწერლის სურვილისა და იმედის მანიფესტია“ (ღამბაშიძე, 1980, გვ. 51).

ზუსტად იგივე ხდება მინიატურაში „და ქრისტე აღსდგა მაშინ ჩემს გულში“. იქ, სადაც მაცხოვრის აღდგომის დღესასწაულია, შემოდის სამშობლოს ხატი. ეს ორი უძვირფასესი სახეება ერთმანეთს ერწყმის და განმსჭვალავს და, თუ დავაკვირდებით, სამშობლოს აღდგომის მოლოდინს მოაქვს ქრისტეს აღდგომის სიხარული.

საგულისხმოა დემნა შენგელაიას მოგონება: „სასიკვდილო სარეცელზე ის ისევე სიტყვაძვირი იყო და უდრტვინველი, როგორც ცხოვრებაში, და კვდებოდა ისე, თითქოს ახალ სიცოცხლეს იწყებდა .. მან ისევე მოულოდნელად შეწყვიტა სიცოცხლე, როგორც ფრაზას ან მოთხრობას წყვეტდა ხოლმე. მისი ცხედარი პროფესორს არ გაუკვეთია. რომ გაეკვეთა, უსათუოდ ამოხდებოდა:

– ბატონებო, გული? გული სადღაა?

და კედლიდან პატარა რუკა გაგვცემდა პასუხს:

– მე დავაჭკნე!

- ეს პატარა რუკა მისი საყვარელი საქართველოს სურათია, სურათია იმ მშვენიერი ქვეყნისა, ვისთვისაც ის თავდაუზოგავად დაიწვა“ (მერკვილაძე, 1988, გვ. 112).

ნიშანდობლივია აგრეთვე გიორგი ჯიბლაძის მოგონება: „სიკ-

ვდილამდე რამდენიმე დღით ადრე, პოეტ სიმონ ჩიქოვანთან ერთად, მე ის ვნახე სამკურნალო კომბინატში. მძიმე ავადმყოფი იყო. თეთრ ზეწარში გახვეული, საწოლზე წამომჯდარი გვიღიმოდა! ის ჩემს ხსოვნაში დარჩა, როგორც ლაღო გუდიაშვილის განუმეორებელი „ფრესკის ღიმილი“. გიორგი მერკვილაძე, რომელმაც თავი მოუყარა მოგონებებს მწერალზე თავის სტატიაში „ადამიანი და პიროვნება“, ამ სიტყვებს შემდეგ კომენტარს ურთავს: აქ ჩვენს წინაშეა ხატი წმინდანისა, ვინც კმაყოფილი ღიმილით ეთხოვება სიცოცხლეს, რადგან თავის ერისა და ქვეყნისათვის განცდილი წამება მის მიერ გაცნობიერებულია, როგორც სულის უმაღლესი ზეიმი“ (მერკვილაძე, 1988, გვ. 115.)

ამ სიტყვებით შეიძლება მწერლის დამოკიდებულებაც გამოვხატოთ ელისადმი (რომელიც, გარკვეულწილად, მისივე ალტერ ეგოა): ელის მიერ სამშობლოში დაბრუნებისთვის განცდილი წამება მწერლის მიერ აღქმულია როგორც სულის უმაღლესი ზეიმი. არის მასში რაღაც ამაღლებული, ჰეროიკული, ეროვნული და რომანტიკული. მართალია, ეს პერსონაჟი ბრძოლის ველზე არ იბრძვის, სამშობლოს გადამრჩენის მანტია არ მოსავს, მაგრამ მას აღმოაჩნდა ძალა, სიცოცხლე დაედო სასწორზე სამშობლოში დაბრუნების სანაცვლოდ. განათლებული, ევროპულ ცივილიზაციას ნაზიარევი ქალი გადარჩენის იმედს ამყარებს რადიოთი გადმოცემულ შელოცვაზე და ეს აბსურდული, რეალურად უნუგემო მოლოდინი მეტყველებს ისევ და ისევ სამშობლოს სასიცოცხლო მნიშვნელობაზე, მასთან გაცნობიერებულ თუ გაუცნობიერებელ მთლიანობაზე. კულმინაციურ ეპიზოდში მთავარი პერსონაჟი თავისი ირაციონალური ქმედებით გადადის სხვა განზომილებაში. ნიკო ლორთქიფანიძისთვის ეს არის მსხვერპლშეწირვა, აღბეჭდილი პერსონაჟის ცოდვათა მიმტევებელ-გამომსყიდველი სისხლით („ესე არს სისხლი ჩემი“), წამებით დასრულებული სიცოცხლით („გასაწამებლად სიცოცხლისა“) და საზოგადო-ეროვნული მნიშვნელობით („თქვენთვის და მრავალთათვის“). სწორედ ამ იდეისა და განწყობის გადმოსაცემად მიმართა მან სახარების კონკრეტულ მუხლს და მის ვერბალურ ფორმულაში ისე ოსტატურად განათავსა თავისი სათქმელი, რომ ზუსტად შეინარჩუნა ორიგინალი ტექსტის ღვთაებრივი ელფერი, სიღრმე და იდუმალეობა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ახალი აღთქმა (2000). თბილისი: საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა.
- ბეჟანიშვილი, რ. (1969). ნიკო ლორთქიფანიძე, თბილისი: „მერანი“.
- გელაშვილი, ლ. (2018). (დისერტაცია) „ფოტოგრაფიულ-ბინოკულარული ნარატივი ქართულ მოდერნისტულ ტექსტებში“.
- დათაშვილი, ლ. (2009). „გასაწამებლად სიცოცხლისა“ (ნიკო ლორთქიფანიძე – „შელოცვა რადიოთი“. ეპიგრაფის გაგებისათვის), „ფერისცვალება“, 91-93, თბილისი: „საქართველოს მაცნე“ .
- დოიაშვილი, თ. (2009). „განწყობილებათა და შთაბეჭდილებათა მხატვარი“, მასწავლებლის ბიბლიოთეკა, ქართული ენა და ლიტერატურა, XX საუკუნის ქართული ლიტერატურა. ტ. V. 143-149, თბილისი: გამოცდების ეროვნული ცენტრი.
- ვასაძე, თ. (2010). „გაბრძოლება“, წიგნში „ლიტერატურა ჭეშმარიტების ძიებაში“, თბილისი: ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა.
- ვასაძე, თ. (2020). „ვეფხისტყაოსანი, ტექსტი და განმარტებები“, ტექსტის კომენტარებისა და ანალიტიკური გზამკვლევის ავტორი თამაზ ვასაძე. თბილისი: „დიოგენე“.
- კარიჭაშვილი, ლ. (2022). „შენ სიცოცხლე გამიწამე“ („ვეფხისტყაოსნის“ ერთი ტაეპის გაგებისათვის). საქართველო-თურქეთის დიპლომატიური ურთიერთობის აღდგენის 30 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთა-შორისო სამეცნიერო კონფერენცია „საქართველო და თურქეთი: რეგიონთშორისი ურთიერთობები – მეცნიერული და კულტურული კვლევის პერსპექტივები“. საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა თამარ მეფის სახელობის უნივერსიტეტი, სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, კავკასიის სოციო(ეთნო)ლინგვისტური ასოციაცია. თეზისები, 27-28, თბილისი: ISBN 978-9941-9779-3-0
- ლომიძე, ნ. (2018), „მხატვრული ნაწარმოების გააზრებისათვის მნიშვნელოვანი ელემენტები – ეპიგრაფი“, <http://mastsavlebeli.ge/?p=17779>
- ლორთქიფანიძე, ნ. (1981). „შელოცვა რადიოთი“, ერთკომედი, 234-278, თბილისი: „მერანი“.
- როდონაია ვ., ნაკუდაშვილი ნ., არაბული ა., ხუციშვილი მ. (2012). ქართული ენა და ლიტერატურა, XII კლასის სახელმძღვანელო, თბილისი: „სწავლანი“.

- შოთა რუსთაველი, (1951). „ვეფხისტყაოსანი“, სარედაქციო კოლეგია: ა. ზარამიძე, კ. კეკელიძე, ა. შანიძე, თბილისი: საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა.
- შოთა რუსთაველი, (1992). „ვეფხისტყაოსანი“, ნ. ნათაძის კომენტარებით, თბილისი: „განათლება“.
- მერკვილაძე, გ. (1988). „ადამიანი და პიროვნება“, ჟურნ.„ცისკარი“ N 10, 108-119, თბილისი: საქართველოს კპ ცკ-ის გამომცემლობა, ISSN 0132-6023
- მილორავა, ი. (1995). „არაისტორიული ამბების მხატვრული დრო და სივრცე“, წიგნში. „ნიკო ლორთქიფანიძის მხატვრული დრო და სივრცე“, თბილისი: „ლომისი“.
- მილორავა, ი. (2009). „გზის“ სივრცული მოდელი მოდერნისტულ ტექსტებში“, „ალუბლისფერი ფარდის მიღმა“, 133-141, თბილისი: „მერიდიანი“.
- ნოზაძე, ვ. (1963). „ვეფხისტყაოსანის ღმრთისმეტყველება“, პარიზი.
- სიგუა, ს. (2002). ქართული მოდერნიზმი, თბილისი: „დიდოსტატი“.
- ლამბაშიძე, ნ. (1980). ნიკო ლორთქიფანიძის მხატვრული სტილის თავისებურებანი, თბილისი: „მერანი“.
- ჩიქოვანი, ს. (2009). „ნიკო ლორთქიფანიძე“, მასწავლებლის ბიბლიოთეკა, ქართული ენა და ლიტერატურა, XX საუკუნის ქართული ლიტერატურა, 136-142, ტ. V, თბილისი: გამოცდების ეროვნული ცენტრი.
- ჯალიაშვილი, მ. (2016). ნიკო ლორთქიფანიძის „შელოცვა რადიოთი“ – სწავლებისათვის, <http://mastsavlebeli.ge/?p=12062>

References:

- Akhali aghtqma (2000). [New Testament]. Tbilisi: Sakartvelos sap'at'riarkos gamomtsemloba.
- Bezhanishvili, R. (1969). Nik'o Lortkipanidze. [Niko Lortkipanidze]. Tbilisi: „merani“
- Chikovani, S. (2009). „Nik'o Lortkipanidze“. Masts'avleblis bibliotek'a, kartuli ena da lit'erat'ura, XX sauk'unis kartuli lit'erat'ura, 136-142, t'. V. [Niko Lortkipanidze, Teacher's library, Georgian language and literature, 20th century Georgian literature]. Tbilisi: Gamotsdebis erovnuli tsent'ri.
- Datashvili, I. (2009). „Gasats'ameblad sitsotskhlisha“ (Nik'o Lortkipanidze – „Shelotsva Radioti“. Ep'igrapis gagebisatvis), „Peristsvaleba“, 91-93, [Niko Lortkipanidze – „Spell by the Radio“. For understanding the epigraph]. Tbilisi: „Saqartvelos matsne“.
- Doiashvili, T. (2009). „Gants'q'obilebata da shtabech'dilebata mkhat'vari“, Masts'avleblis bibliotek'a, kartuli ena da lit'erat'ura, XX sauk'unis kartuli lit'erat'ura. t'. V. 143-149. [„Painter of Moods and Impressions“. Teacher's library, Georgian language and literature, Georgian literature of the 20th century]. Tbilisi: Gamotsdebis erovnuli tsent'ri.
- Gelashvili, I. (2018). (Disert'atsia) „Pot'ograpiul-binok'ularuli narat'ivi kartul modernist'ul t'ekst'ebshi“. [Doctoral thesis: Photographic-binocular narrative in Georgian modernist texts].
- Ghambashidze, N. (1980). Nik'o Lortkipanidzis mkhat'vruli st'ilis taviseburebani. [Peculiarities of Niko Lortkipanidze's Artistic Style]. Tbilisi: „Merani“.
- K'arich'ashvili, L. (2022). „Shen sitsotskhle gamits'ame“ („Vepkhist'q'aosnis“ erti t'aep'is gagebisatvis). Sakartvelo-Turketis dip'lomat'iuri urtiertobis aghd-genis 30 ts'listavisadmi midzghvnili saertashoriso sametsniero k'onperentsia „Sakartvelo da Turketi: regiontshorisi urtiertobebi – metsnieriuli da k'ult'uruli k'vlevis p'ersp'ekt'ivebi“. Sakartvelos sap'at'riarkos ts'minda Tamar mepis sakhelobis universit'et'i, Samtskhe-Javakhetis sakhelmts'ipo universit'et'i, K'avk'asiis sotsio(etno) lingvist'uri asotsiatsia. Tezisebi, 27-28, [„Thou hast renewed my will to live“ (For understanding of one of the stances of „the Knight in the Panther's Skin“)]. Tbilisi: ISBN 978-9941-9779-3-0
- Lomidze, N. (2018), „Mkhat'vruli nats'armoebis gaazrebisatvis mnishvnelovani element'ebi – ep'igrapi“. [Important elements for understanding the artistic work – epigraph]. <http://mastsavlebeli.ge/?p=17779>

- Lortkipanidze, N. (1981). „Shelotsva radioti“, ertt'omeuli, 234-278, [„Spell by the radio“, single volume]. Tbilisi: „Merani“
- Rodonaia V., Nak'udashvili N., Arabuli A., Khutsishvili M. (2012). Kartuli ena da lit'erat'ura, XII k'lasis sakhelmdzghvanelo. [Georgian language and literature, class XII textbook]. Tbilisi: „Sts'avlani“
- Shota Rustaveli, (1951). „Vepkhist'q'aosani“, saredaksio k'olegia: A. Baramidze, K'. K'ek'elidze, A. Shanidze. [The Knight in Panther's Skin, Editorial Board: A. Baramidze, K. Kekelidze, A. Shanidze]. Tbilisi: Sakartvelos sss sakhelmts'ipo gamomtsemloba.
- Shota Rustaveli, (1992). „Vepkhist'q'aosani“, N. Natadzis k'oment'arebit. [„The Knight in Panther's Skin“, with comments by Nodar Natadze]. Tbilisi: „Ganatleba“
- Merk'viladze, G. (1988). „Adamiani da p'irovneba“, zhur.„Tsisk'ari“, 10, 108-119. [„Man and personality“]. Tbilisi: Sakartvelos k'p' tsk'-is gamomtsemloba, ISSN 0132-6023
- Milorava, I. (1995). „Araist'oriuli amebis mkhat'vruli dro da sivrtse“, ts'ignshi „Nik'o Lortkipanidzis mkhat'vruli dro da sivrtse“. [„The Artistic time and space of non-historical narration“ in the Book: “Artistic time and space of Niko Lortkipanidze”]. Tbilisi: „Lomisi“.
- Milorava, I. (2009). „Gzis“ sivrtsuli modeli modernist'ul t'ekst'ebshi“, „Alublisperi pardis mighma“, 133-141. [„Spatial Model of «Road» in Modernist Texts“ in the Book: “Behind the Cherry Curtain”]. Tbilisi: „Meridiani“.
- Nozadze, V. (1963). „Vepkhist'q'aosanis ghmrismet'q'veleba“. [“The Theology of „the Knight in the Tiger's Skin“]. P'arizi.
- Sigua, S. (2002). Kartuli modernizmi. [Georgian modernism]. Tbilisi: „Didost'at'i“.
- Jaliashvili, M. (2016). Nik'o Lortkipanidzis „Shelotsva radioti“ sts'avlebisatvis. [Niko Lortkipanidze's “Spell by the radio” – for teaching]. <http://mastsavlebeli.ge/?p=12062>
- Vasadze, T. (2010). „Gabrdzoleba“, ts'ignshi: „Lit'erat'ura ch'eshmarit'ebis dziebashi“. [„Fight“ in: “Literature in search of truth”]. Tbilisi: Lit'erat'uris inst'it'ut'is gamomtsemloba.
- Vasadze, T. (2020). „Vepkhist'q'aosani, t'ekst'i da ganmart'ebebi“, t'ekst'is k'oment'arebisa da analit'ik'uri gzamk'vlevis avt'ori Tamaz Vasadze. [The Knight in Panther's Skin“, text and definitions, Tamaz Vasadze is the author of text comments and analytical guide]. Tbilisi: „Diogene“.